

АГРАРНИЙ СЕКТОР – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

*Долинський С.В., Газуда Л.М. **

Рівень продовольчої безпеки безпосередньо залежить від стану АПК, в якому зосереджено більше половини виробничих фондів, виробляється близько 50% ВВП, дві третини товарів народного споживання, працює

* *Долинський Сергій Вікторович* – викладач, Мукачівський державний сільсько-господарський технікум;

Газуда Леся Михайлівна – ст. викладач, Ужгородський національний університет.

майже 40% населення нашої країни. Важливим чинником продовольчої безпеки є складові АПК – галузі аграрної сфери. Досліджено, що рівень виробництва продукції в державі перебуває у прямій залежності від відповідних показників аграрного сектора економіки. Теоретичні засади обґрунтування стратегії гарантування продовольчої безпеки розроблені науковцями Інституту аграрної економіки УААН, Інституту економіки НАН України, Інституту економічного прогнозування НАН України, Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України та інших науково-дослідних інститутів і сільськогосподарських вузів нашої країни.

За експертними оцінками ІАЕ УААН, якщо аграрний потенціал України буде повністю використаний, то в країні ближнього зарубіжжя та світу буде експортовано продукції на суму 16-18 млрд дол. США, за рахунок чого можна задовольнити потребу держави в усіх видах енергетичних ресурсів. Тому важливо невідкладно і не на словах, а на ділі, радикально розвивати продовольчий комплекс, прискорювати перехід аграрного сектора на ринковий механізм. У кінцевому підсумку на це має бути спрямована аграрна політика України. В економічному відношенні вона повинна забезпечити найбільш повне й ефективне використання природних і земельних ресурсів з гарантією покращення економічної ситуації, і на цій основі домогтися таких обсягів виробництва, які б не тільки забезпечили повноцінне і високоякісне харчування своїх людей, але й досягти якомога більшого обсягу експортування конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції і продуктів переробки з отриманням стабільних прибутків [1].

Розглядаючи економічну безпеку як такий стан національної економіки, який гарантує стійкість до внутрішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства та держави, відмітимо, що основу її передусім забезпечує продовольча безпека. Остання гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток [2].

Світовий досвід засвідчує, що продовольча безпека залежить від розвитку підприємницьких структур в АПК, які не тільки забезпечують потреби населення у сільськогосподарській продукції, але і знижують напругу щодо зайнятості населення, створюють нові робочі місця у сільській місцевості, обумовлюють більш повне задоволення потреб селян у послугах побутового характеру тощо. У розвитку підприємництва агропромислового спрямування зацікавлені всі суб'єкти економіки. Звідси, розвиток підприємництва взагалі і, передусім, в аграрній сфері, потребує підтримки та створення сприятливих умов на державному і регіональному рівнях. Адже, як стверджують наукові розробки Інституту аграрної економіки УААН, одна гривня, отримана в сільському господарстві, забезпечує роботу 10 гривням в інших сферах народного господарства [3].

В доповіді на третій Всеукраїнських зборах (конгресі) вчених економістів-аграрників 29-30 березня 2001 року директор Інституту аграрної економіки, академік УААН Саблук П.Т. відмітив, що, в першу чергу, з урахуванням досвіду світової цивілізації має бути розроблена науково обґрунтована і всебічно вивчена парадигма національної продовольчої безпеки з тим, щоб забезпечити населення країни продуктами харчування, одягом, житлом, а промисловість – сировиною. Без цього не можуть бути вирішені жодні інші завдання. Слід спиратися на ту незаперечну істину, що держава, яка має достатні запаси продовольства, виходить з ним на зовнішній ринок, успішно розвивається. Не може вважатися економічно розвинутою і багатою держава, якщо людина в ній обмежена у продуктах харчування [1, с.3].

Парадигма – вихідна концептуальна схема, модель суспільно-політичних проблем та їх розв'язання. У певній мірі таким вимогам відповідає додаток 1 “Загальна площа сільгоспугідь, у тому числі ріллі, кількість наявного населення, продукція сільського господарства в розрізі соціально-економічних макрорайонів та адміністративних областей України”^{*}.

З наведеного додатку видно, що в усіх дев'яти соціально-економічних макрорайонах та адміноблестях нашої держави, в результаті довготривалої кризової ситуації допущені значні спади виробництва продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 1996 р.) по відношенню до 1990 року. Більш детально таку негативну тенденцію для національної продовольчої безпеки в розрізі соціально-економічних макрорайонів України відображає табл.1.

Таблиця 1

**Індекси обсягу виробництва продукції сільського господарства
в розрізі соціально-економічних макрорайонів України**

Соціально-економічні макрорайони	1990 = 100			2000 до 1999
	1995	1999	2000	
1. Столичний (Київський)	70	40	52	129
2. Центральний	65	45	52	114
3. Північно-Східний (Харківський)	65	44	50	115
4. Донецький	63	47	51	110
5. Придніпровський	65	47	51	108
6. Причорноморський	56	48	48	100
7. Подільський	68	48	54	112
8. Карпатський (Західний)	73	64	70	115
9. Північно-Західний (Волинський)	63	53	56	106
Україна	65	48	53	109

^{*} Районування нами обрано з наукових праць д.г.н., проф. Пістуна М.Д.

З наведеної таблиці видно, що в цілому обсяги валової продукції сільського господарства в 1999 році в порівнянні з 1990 роком скоротились більш ніж удвічі. За аналізований період спади виробництва сільгосппродукції перевершили середньодержавний показник на макрорегіональному рівні – Столичний (Київський), Центральний, Північно-Східний (Харківський), Донецький та Придніпровський соціально-економічні макрорайони. Значно менші спади виробництва в Карпатському (Західному) та Північно-Західному (Волинському) макрорайонах, які менше впливають на стан продовольчої безпеки країни. За підсумками 2000 року, як видно з наведеної таблиці, приріст виробництва продукції сільського господарства по відношенню до 1999 року в цілому склав 9%, у тому числі на території Столичного макрорайону – 29%, Донецького, Подільського, Центрального, Північно-Східного та Карпатського соціально-економічних макрорайонах – від 10% до 15%. В інших макрорайонах приріст валової продукції сільського господарства менший від середньодержавного показника.

Досягнуто такого приросту переважно за рахунок дрібнотоварного виробництва, тобто в секторі, який раніше називали підсобним, а сьогодні це – індивідуальні селянські господарства. У 1990 році на індивідуальний сектор країни припадало 30% валової продукції сільського господарства, а 70% вироблялось у великотоварному виробництві. Сьогодні навпаки – $\frac{1}{3}$ продукції дають колишні КСП і $\frac{2}{3}$ – приватні селянські господарства. У 2000 році було здійснено небачену лібералізацію цін на сільськогосподарську продукцію, внаслідок чого український селянин уперше за 100 років одержав реальну ціну своєї праці і зерно подорожчало втричі, продукти тваринництва – у 2-3 рази. Внаслідок цього додаткові надходження для всіх господарств становили минулого року близько 4,2 млрд грн., що дозволило вплинути на диспаритет цін, знизити збитковість. У 1999 році за 1 т дизельного палива треба було віддати 5-7 т пшениці III класу, у 2000 році це співвідношення змінилося на користь селян втричі. Така ж ситуація і щодо інших ресурсів [1, с.7-8].

Отже, роль АПК в економіці країни особливо галузей сфери аграрного виробництва, по ряду напрямів почала зростати, що є важливим здобутком на шляху розв'язання проблем продовольчої безпеки країни. Проте вона ще недостатня, оскільки обсяги виробництва сільгосппродукції значно відстають від рівня 1990 року, про що зокрема засвідчують дані табл. 2, яка як і попередня сформована на основі додатку 1.

З наведеної таблиці зробимо наступні висновки. Перший з них щодо валового виробництва сільгосппродукції провідну роль відіграють адміністративні області 4 соціально-економічних макрорайонів, а саме: Столичного (14,2% до обсягів виробництва України у 1990 р. і 14,0% - у 2000 р.),

Північно-Східного (14,6% і 13,7%), Причорноморського (15,8% і 14,4%) та Подільського (13,8 і 14,0%). На їх долю у 1990 році припадало в цілому – 58,4% і в 2000 році – 56,1% загальнодержавного виробництва сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2

Виробництво продукції сільського господарства – всього, у т.ч. в розрахунку на одного мешканця в розрізі соціально-економічних макрорайонів України

Соціально-економічні макрорайони	Виробництво сільгосппродукції всього (у порівняних цінах 1996 р., млн грн.)		2000 в % до 1999	Припадає грн. в розрахунку на одного мешканця		2000 в % до 1999
	1990	2000		1990	2000	
	1. Столичний (Київський) в % до України	6981 14,2	3603 14,0	52 х	1521 159	811 155
2. Центральний в % до України	4065 8,6	2099 8,1	52 х	1531 160	811 155	53 х
3. Північно-Східний (Харківський) в % до України	7082 14,6	3541 13,7	50 х	1146 120	598 114	52 х
4. Донецький в % до України	3099 8,2	2053 8,0	51 х	503 53	273 52	54 х
5. Придніпровський в % до України	4631 9,5	2357 9,1	851 х	802 84	416 80	52 х
6. Причорноморський в % до України	7701 15,8	3715 14,4	48 х	989 104	522 100	53 х
7. Подільський в % до України	6694 13,8	3612 14,0	54 х	1482 155	821 157	55 х
8. Карпатський (Західний) в % до України	4583 9,4	3192 12,4	70 х	716 75	501 96	70 х
9. Північно-Західний (Волинський) в % до України	2893 5,9	1612 6,3	56 х	1236 130	720 138	58 х
Україна	48629	25781	53	954	523	53

Другий з висновків, що адміністративні області аналізованих, а також Північно-Західного (Волинського) соціально-економічних макрорегіонів значно перевершують середньонаціональний показник і щодо виробництва сільгосппродукції в розрахунку на душу населення, за винятком Причорноморського за 2000 рік.

Третій з висновків, що більш інтенсивно нарощують обсяги виробництва адміністративні області Карпатського (Західного) макрорайону, в

якому основний товаровиробник – приватні селянські господарства, утвердили ще до початку 90-х років минулого сторіччя. Доля макрорайону у виробництві сільгосппродукції зросла з 9,4% у 1990 році до 12,4% - у 2000 році в загальному обсязі України.

На основі додатку 1 можна сформулювати ще ряд таблиць, які стверджують попередні висновки стосовно провідної ролі аналізованих макрорайонів в забезпеченні продовольчої безпеки (щодо Карпатського макрорайону і Закарпатської області зокрема, необхідні додаткові дослідження нових організаційно-правових формувань, в тому числі і приватних селянських господарств, які збільшили свої розміри після реформування аграрного сектору).

З наведеного додатку та табл. 2 також можна зробити деякі узагальнення. Зокрема, ефективність сільськогосподарського виробництва навіть серед 4-х провідних макрорайонів відрізняється при введенні додаткових показників. Так, Столичний соціально-економічний макрорайон, на території якого 12,8% питомої ваги сільгоспугідь держави, в т. ч. 12,4% ріллі, у 1990 році виробляв 14,2% і в 2000 році – 14% державного обсягу сільгосппродукції. В той же час, Причорноморський макрорегіон з 20% долі сільгоспугідь країни, в т.ч. 20,4% ріллі, в аналізовані роки (1990 р. і 2000 р.) виробляв, відповідно, 15,8% і 14,4% державного обсягу сільгосппродукції. В адміністративних областях Карпатського макрорайону, де площа ріллі в 3,8 разів менша від Причорноморського макрорайону, виробництво продукції сільського господарства щодо останнього складало у 1990 році – 59,5%, а в 2000 році – 86,1%.

Отже, з вищенаведеного видно, що всі регіони як на макро-, так і мезорівні (адміністративні області) забезпечують продовольчу безпеку країни – пріоритетної комплексної проблеми економічних інтересів. Вона передусім залежить від вирішення зернової проблеми, оскільки за оцінкою експертів стан міжнародної економічної безпеки вважається забезпеченим, якщо рівень перехідних запасів зерна (тих, що зберігаються до збору нового врожаю) відповідає 60 дням світового споживання або 17% від усього споживання. В разі падіння обсягів запасів нижче цього рівня відбувається зростання світових цін на зерно.

На думку науковців для створення відповідних запасів зерна та іншої сільськогосподарської продукції необхідно здійснювати будівництво нових та модернізацію діючих сховищ, що буде гарантією забезпечення продовольчої безпеки на випадок надзвичайних ситуацій. Зокрема, сукупна потужність зерносховищ у США, Канаді та деяких інших розвинених країнах перевищує середньорічний збір зерна у цих країнах в 1,8-2,0 рази, що повинно бути нормою і для України [1, с.60].

По нормативах, які прийняті міжнародними організаціями, для забезпечення продовольчої безпеки країни необхідно, щоб ввіз продовольчої продукції в загальному обсязі її споживання займав не більше 20%. А тому забезпечення продовольчої безпеки України від імпорту ми вбачаємо в глибокому поєднанні обмежуючих заходів на імпорт передусім тієї продукції, яка традиційно вироблялась і може вироблятися, передусім в її чорноземних регіонах, з відновленням на паритетних засадах взаємовигідних продовольчих потоків з країнами СНД та модернізацією і стимулюванням внутрішнього виробництва.

Література:

1. *Саблук П.Т.* Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті / УААН, Інститут аграрної економіки. - К.: 2001.
2. Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні. - К.: ІАЕ УААН, 200.
3. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. - К.: НІСД, 1997.